

ШАНХАЙ ҲАМКОРЛИК ТАШКИЛОТИ ҲИНДИСТОН УЧУН МАРКАЗИЙ ОСИЁДАГИ КЎП ТОМОНЛАМА ҲАМКОРЛИК АСОСИ

Хилола Исламовна Мустапова

Катта ўқитувчиси (PhD)

Тошкент давлат шарқшунослик университети

Аннотация: Ушбу мақолада Жанубий Осиёнинг йирик мамлакатларидан бири Ҳиндистон ташиқи сиёсати йўналишлари, замонавий халқаро муносабатлар трансформацияси шароитида ташиқи сиёсати хусусиятлари, унинг Шанхай ҳамкорлик ташкилоти доирасидаги кўп томонлама муносабатлари ва ташкилотдаги иштироки масалалари таҳлил этилган.

Калим сўзлар: геостратегик, хавфсизлик, иқтисодий ташаббус, бутунжаҳон эркин иқтисодий модели, минтақавий лойиҳалар, кўп қутблилик принциплари, минтақадаги етакчилик роли, ўзаро ишонч ва яхши қўшничилик, ташиқи сиёсатининг расмий концепцияси.

SHANGHAI COOPERATION AS A FRAMEWORK FOR INDIA FOR MULTILATERAL COOPERATION IN CENTRAL ASIA

Hilola Islamovna Mustapova

Senior Lecturer (PhD)

Tashkent State University of Oriental Studies.

Annotation: This article analyzes the direction of the foreign policy of India, one of the largest countries in South Asia, the features of its foreign policy in the context of the transformation of modern international relations, its multilateral relations within the Shanghai Cooperation Organization, and issues of its participation in the organization.

Keywords: Geostrategic, security, economic initiative, global free economic model, regional projects, multipolarity principle, leading role in the region, mutual trust and good neighborliness, official concept of foreign policy.

КИРИШ.

Ҳозирда Шанхай ҳамкорлик ташкилоти (ШХТ) йирик геостратегик, хавфсизликка оид ва иқтисодий ташаббусга айланди. Шанхай Ҳамкорлик

Ташкилоти (ШХТ) Хитой, Россия, Қозоғистон, Тожикистон, Қирғизистон ҳамда Ўзбекистон давлатлари ўртасида 2001 йил 15 июнда ташкил этилган халқаро минтақавий ташкилот ҳисобланади. Унинг асосий мақсади аъзо давлатлар ўртасида ўзаро ишонч ва яхши қўшничиликни мустаҳкамлаш ҳамда сиёсий, савдо-иқтисодий, илмий-техникавий, маданий, шунингдек, таълим, энергетика, транспорт, туризм, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва бошқа соҳалардаги самарали ҳамкорликни йўлга қўйишдан иборат. Бундан ташқари, минтақавий хавфсизликни таъминлаш, терроризм, экстремизм ва айирмачиликка қарши биргаликда курашиш ҳам ташкилотнинг асосий вазифалари сирасига киради.

2004 йил 17 июнда Тошкентда бўлиб ўтган Саммитда ташкилотнинг доимий фаолият юритувчи органи — Минтақавий аксилтеррор тузилмаси ташкил қилиниб, хавфсизлик кенгашлари котибларининг учрашуви йўлга қўйилган. ШХТнинг ваколатлари, иммунитетлари тўғрисидаги конвенция, ШХТ ҳузуридаги кузатувчи мақоми тўғрисидаги низом имзоланиб, Покистон, Ҳиндистон, Эрон ва Мўғулистон кузатувчи мақомига эга бўлдилар¹. Ҳиндистон дастлаб Ташкилотга кузатувчи сифатида аъзо бўлиб, босқичма-босқич тўлақонли аъзо давлатга айланди. Дарҳақиқат, Шанхай ҳамкорлик ташкилоти Ҳиндистон учун Марказий Осиёдаги кўп томонлама ҳамкорликнинг асосий воситаси ҳисобланади. 2017 йилда Ҳиндистон ва Покистон ШХТнинг тўлақонли аъзолари мақомини олишди². Остона (ҳозирги Нурсултон) саммити Евросиёда минтақавий ҳамкорлик учун муҳим қадам бўлди. Марказий Осиёдаги барча давлатлар ва Россия Ҳиндистоннинг ШХТга тўлақонли аъзо бўлганлигини қўллаб-қувватлади. Ташкилотга аъзолик Ҳиндистонга нафақат минтақа давлатлари билан ҳамкорликни кенгайтириш,

¹ Сирожов О. Марказий Осиёдаги минтақавий ҳамкорлик жараёнларида Ўзбекистон манфаатлари: Сиёсий фанлар д-ри ... дис. — Т., 2018. — Б.115.

² Якубов И. Индия и Центральная Азия: тернистый путь сотрудничества. URL: <https://cabar.asia/ru/indiya-i-tsentrlnaya-aziya-temistyj-put-sotrudnichestva> 06.02.2020
www.sharqjurnali.uz DOI: 10.5281/zenodo.14680751

балки Марказий Осиёда Хитойга нисбатан манфаатларини ҳимоя қилиш имконини ҳам берди.

АСОСИЙ ҚИСМ.

2017 йил 9 июнда бўлиб ўтган ШХТга аъзо давлатлар раҳбарларининг Остона саммитида кўп йиллик музокаралар натижасида бирданига икки ядровий давлатнинг ташкилотга қўшилиши муҳим тарихий воқеа бўлди. Ушбу давлатлар ташкилотга тўлақонли аъзо бўлиши учун икки йил вақт сарфланди. Бу икки давлат ташкилотнинг барча шартларини бажариб, ШХТнинг тўлақонли аъзосига айланди. Бундан ташқари, ушбу воқеа ташкилот тарихида биринчи кенгайиш ҳисобланади. Ҳиндистон ва Покистоннинг ШХТга қабул қилиниши ташкилотнинг нуфузини янада оширди, шу билан бирга, Нью-Дехли ва Исломободга халқаро терроризм билан самарали кураш олиб бориш ва Марказий Осиё давлатлари билан ўзаро алоқаларини янада ривожлантириш имконини яратди.

Айтиб ўтиш жоизки, Ҳиндистон ва Покистоннинг ШХТга қабул қилиниши ташкилот учун эҳтимолӣ қарор эмас. Ушбу жараён бошланишидан аввал ташкилотнинг кенгайиш механизмларини ишлаб чиқиш ва ҳуқуқий базасини такомиллаштириш юзасидан кўп ишлар амалга оширилди. 2015 йилда ШХТга Ҳиндистон ва Покистонни аъзо қилиш жараёнлари бошланиши ҳақидаги қарор қабул қилинган эди. Халқаро ташкилотнинг 2016 йилда Тошкентда бўлиб ўтган саммитида бу икки давлат билан ШХТ аъзоси мақомини олиш учун мажбуриятлар тўғрисидаги меморандум имзоланди. 2016 йилдаги Тошкент саммити ташкилот тарихида энг самарали саммитлардан бири бўлди. Унда 11 та ҳужжат имзоланди. Ушбу масала юзасидан сиёсий фанлар доктори О.Сирожов шундай ёзган эди: «Айнан Ўзбекистоннинг самарали фаолияти натижасида Покистон ва Ҳиндистонни ташкилотга аъзоликка қабул қилиш жараёни бошланди. Бунинг учун икки давлат раҳбарлари ташкилотга аъзолик мажбуриятлари тўғрисидаги

меморандумни имзоладилар. Бу эса икки давлат ўртасида йиллар мобайнида мавжуд бўлган душманлик ҳолатини йўқотиш учун улкан қадам бўлиб хизмат қилди. Чунки, айнан Тошкентда икки давлат раҳбарлари бир стол атрофида жамланиб, дўстлик ришталарини боғлашга келишиб олдилар»³.

МУҲОКАМА.

Ҳиндистон ва Покистон ШХТнинг тенг ҳуқуқли аъзоси мақомига эга бўлиши ташкилотнинг имкониятларини кенгайтириб, халқаро майдонда долзарб муаммоларни ҳал қилиш, минтақада ва бутун дунёда хавфсиз ҳамда барқарор тараққиётни таъминлайдиган кўп томонлама механизм сифатида ташкилотнинг ролини янада оширишга хизмат қилади. ШХТга аъзолик Ҳиндистон ва Покистонга ҳозирги дунё тартиботида муҳим актор бўлиш имконини берди. Ушбу платформа иккала давлатнинг мунозарали масалаларни четлаб ўтиши ва томонлар учун манфаатли соҳаларда ҳамкорликни кенгайтиришига асос бўлади. Бунга Уфа саммитида Покистон бош вазири Навоз Шариф ва Ҳиндистон бош вазири Нарендра Моди томонидан амалга оширилган учрашув мисол бўлади. ШХТ Кашмир муаммоси каби кўплаб муҳим муаммоларни ҳал қилиш учун жуда яхши восита бўла олади⁴.

Покистоннинг иқтисодий манфаатлари ШХТга аъзо давлатлар учун ўзининг Гвадар денгиз портидан энергетика ва савдо йўлаги сифатида фойдаланишни таъминлаш каби имкониятида намоён бўлади. Покистон ўзининг транспорт инфратузилмасини шакллантириш ва Қорақурум магистралини модернизация қилишда Хитойнинг молиявий кўмагига таянади.

Аъзо давлатларда савдо, энергетика, инвестиция, транспорт, молия, туризм соҳаларидаги ҳамкорликни ривожлантиришга жуда катта эҳтиёж мавжуд. Илгари Покистон иқтисодий ва ҳарбий соҳаларда кўп жихатдан

³ Якубов И. Индия и Центральная Азия: тернистый путь сотрудничества. URL: <https://cabar.asia/ru/indiya-i-tsentralnaya-aziya-ternistyj-put-sotrudnichestva> 06.02.2020

⁴ Arhama Siddiq. Significance of the Shanghai Cooperation Organisation (SCO) for Pakistan Institute of Strategic Studies. // URL: <https://issi.org.pk/>
www.sharqjurnali.uz

Ғарбга боғланган эди. Бу эса Покистоннинг ўз ташқи сиёсатини эркин ва мустақил тарзда амалга оширишига салбий таъсир кўрсатар эди. ШХТга аъзолик давлатларга ўзгача бир муқобил йўللари такдим этиши кутилмоқда. ШХТнинг кенгайиши бутун минтақа бўйлаб тинчлик, сиёсий барқарорлик ва иқтисодий тараққиётни таъминловчи восита бўлиб хизмат қилади. Покистоннинг ташкилотга аъзо бошқа давлатлар билан фаол ва дўстона ҳамкорлиги минтақанинг тараққиёти ва ривожига муҳим ҳисса қўшади⁵.

Ҳиндистон ШХТнинг терроризмга қарши курашиш услубларини, “бир кутбли дунё” концепциясига ва “рангли инқилоблар”га қаршилиги ғояларини қўллаб-қувватлайди, шу билан бирга ШХТга аъзо давлатлар ўртасидаги иқтисодий ҳамкорликни мустаҳкамлашда фаол иштирок этмоқда. Ташкилотда энергия манбаларига бой давлатлар билан бирга бундай ресурсларга муҳтож давлатлар ҳам бор. Ҳиндистон ана шундай эҳтиёжини ҳисобга олган ҳолда илмий-техникавий ва савдо-иқтисодий соҳада Марказий Осиё давлатлари билан ҳамкорликни ривожлантиришдан манфаатдордир.

Ҳиндистоннинг Россиядаги собиқ элчиси ва ONGG Limited нефть компанияси директори Аджай Мальхотра Ҳиндистоннинг ШХТ аъзолигига тўхталар экан: “Биз ўзимизнинг ва минтақадаги бошқа давлатларнинг ҳам манфаатларига хизмат қилувчи қўллаб-қувватлаш имкониятларини кўриб турибмиз. Бизнинг ШХТга аъзолигимиз бутун минтақадаги давлатлар билан ўзаро ҳамкорликни чуқурлаштиришга қаратилган. Айниқса, Марказий Осиё давлатлари билан йиллар давомида синалган тарихий алоқаларимиз мавжудлиги бизнинг имкониятларимизни янада оширади”⁶, — деган эди.

Шанхай ҳамкорлик ташкилоти Ҳиндистон ва Покистонни аъзоликка қабул қилиб, ташкилотнинг имкониятларини янги босқичга кўтарди. Ҳозирда ташкилот дунё ер майдонининг 26,6 фоизига (34 млн км²), аҳолисининг

⁵ Dr. Zahid Ali Khan. Pakistan and Shanghai Cooperation Organization IPRI Journal XIII, no. 1 (Winter 2015): 57–76.

⁶Эксперты прокомментировали вступление Индии в ШОС. // URL: <https://ria.ru/world/20170609/1496222415.html>
www.sharqjurnali.uz

44 фоизига (3 млрд киши) ва жаҳон ЯИМнинг 24 фоизига эга бўлиб ⁷, айтишда Европанинг худудининг 60 % ини қамраб олган ташкилот сифатида фаолият олиб бормоқда. Энг диққатга сазовор жиҳати шундаки, ШХТ Америка Қўшма Штатлари ёки Ғарб давлатлари томонидан бошқарилмайди ва назорат қилинмайди⁸. Ҳақиқатан ҳам, Деҳли ва Исломободнинг ШХТга тўлақонли аъзо бўлиб қўшилиши “Шанхай оиласини” жаҳондаги йирик ташкилотлардан бирига айлантирди. Бу эса, ўз навбатида, ташкилотнинг дунёдаги энг катта минтақавий бирлашма бўлишига хизмат қилди⁹.

Ҳиндистон ва Покистоннинг ШХТга аъзоликдан манфаатлари сифатида кўйидаги омилларни санаб ўтиш мумкин:

Шанхай ҳамкорлик ташкилоти худуди жуда катта худудни эгаллаб, Ҳиндистонга ғарбда Европага, шарқда эса Осиё-Тинч океани минтақасига геостратегик чиқиш имконини беради. ШХТнинг кенг худудларида транспорт тизимининг ривожланиши Ҳиндистоннинг қўшни минтақаларга чиқишини ва самарали савдо-иқтисодий ва сармоявий ҳамкорликни таъминлайди;

Ҳиндистон ва Покистон минтақавий ҳамкорликни ШХТ механизмлари орқали амалга ошириш имконига эга бўлди;

— улар хавфсизлик соҳасида ўз манфаатларини ҳимоя қилишда ШХТ механизмларига таянишлари мумкин;

— ШХТ иккала давлатда ҳам иқтисодий тараққиётни таъминлашга кўмаклашади;

— иқтисодиёти тез суръатларда ўсаятган Ҳиндистон ШХТдан Россия ва Марказий Осиё давлатлари билан энергетик ҳамкорликни мустаҳкамлашда фойдаланиш имконига эга бўлди;

⁷ Atia Ali Kazmi. Shanghai Cooperation Organization and Emerging Geopolitics Global Think Tank Network. // URL: <https://globalthinktanksymmit.org>

⁸ Тимошенко В.Н. Шанхайская организация сотрудничества: восток против запада? // Ученые заметки ТОГУ. — 2017. — Т. 8. — № 1(2). — С. 38–44. (Электронное научное издание)

⁹ Кулинцев Ю.В. Расширение состава шос и мотивы новых участников. Проблемы и перспективы реализации инициативы «Экономический пояс Шелкового пути» в контексте ШОС / Отв. ред. сост. В.А. Матвеев. — М.: ИДВ АН, 2017. — С. 97.

— ташкилот Ҳиндистон ва Покистон ўртасида мавжуд бўлган ҳудудий келишмовчиликларни тинч йўл билан ҳал этишда мулоқот майдони вазифасини бажариши мумкин.

Ўзбекистонлик эксперт И.Якубов ташкилотнинг фаолияти ҳамда Ҳиндистон ва Покистон давлатларининг ундаги иштироки борасида шундай деган эди: “Ташкилотда “минтақадаги рақиблар”нинг иштирок этиши яқдил қарор қабул қилиш (консенсусга эришиш) жараёнини қийинлаштираётган бўлса-да, аммо ШХТни Марказий Осиё тузилмасидан бутун Осиё тузилмасига айлантирмоқда ва унинг глобал аҳамиятини оширмоқда”¹⁰. Ҳиндистон ва Хитой ўртасидаги келишмовчиликлар ҳам ШХТ фаолиятига таъсир этмоқда. Хусусан, 2018 йилда Циндао шаҳрида бўлиб ўтган саммит якунлари бўйича эълон қилинган Хитойнинг “Бир макон, бир йўл” ташаббусини Ҳиндистондан бошқа барча мамлакатлар қўллаб-қувватлашди. Расмий Деҳли Хитой лойиҳасини қўллаб-қувватлашдан бош тортар экан, нафақат Россия ва Хитойга, балки халқаро ҳамжамиятга ҳам ўзининг асосий манфаатлари бўйича ҳеч қандай муроасага бормаслигини маълум қилди¹¹.

ХУЛОСА.

Хулоса қилиб айтганда, Ҳиндистон ва Покистоннинг ташкилотга тўлақонли аъзолар сифатида қабул қилиниши ҳар икки томондан янада маъсулиятли, ўзаро ҳамжиҳат бўлишни ва Шанхай ҳамкорлик ташкилоти талабларига мослашишни талаб этади. Ушбу давлатлар ШХТга қабул қилинганидан сўнг ўзаро тинчликда ҳамкорликни амалга ошириши ташкилотнинг нуфузи янада ошишига сабаб бўлишини унутмаган ҳолда фаолият юритиш лозим бўлади. Айнан шу жиҳатлар кейинчалик ташкилотга бошқа аъзоларни жалб қилишда муҳим омил бўлиб хизмат қилади. Нафақат икки давлат ўртасидаги, балки минтақанинг барча давлатлари ўртасидаги

¹⁰ Якубов И. Индия и Центральная Азия: тернистый путь сотрудничества. — URL: <https://cabar.asia/ru/indiya-i-tsentrlnaya-aziya-temistyj-put-sotrudnichestva> 06.02.2020

¹¹ Якубов И. Индия и Центральная Азия: тернистый путь сотрудничества. — URL: <https://cabar.asia/ru/indiya-i-tsentrlnaya-aziya-temistyj-put-sotrudnichestva> 06.02.2020

муносабатларни мустаҳкамлашда, шу билан бирга пайдо бўлиши мумкин бўлган муаммоларни тинч йўл билан ҳал қилишда ШХТнинг музокаралар майдони бўла олишини таъминлашда барча давлатларнинг яқдил ҳаракати лозимлиги яққол намоён бўлмоқда.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР.

1. Сирожов О. Марказий Осиёдаги минтақавий ҳамкорлик жараёнларида Ўзбекистон манфаатлари: Сиёсий фанлар д-ри ... дис. — Т., 2018. — Б.115.
2. Якубов И. Индия и Центральная Азия: тернистый путь сотрудничества. URL: <https://cabar.asia/ru/indiya-i-tsentrlnaya-aziya-ternistyj-put-sotrudnichestva> 06.02.2020
3. Arhama Siddiq. Significance of the Shanghai Cooperation Organisation (SCO) for Pakistan Institute of Strategic Studies. // URL: <https://issi.org.pk/>
4. Dr. Zahid Ali Khan. Pakistan and Shanghai Cooperation Organization IPRI Journal XIII, no. 1 (Winter 2015): 57–76.
5. Эксперты прокомментировали вступление Индии в ШОС. // URL: <https://ria.ru/world/20170609/1496222415.html>
6. Atia Ali Kazmi. Shanghai Cooperation Organization and Emerging Geopolitics Global Think Tank Network. // URL: <https://globalthinktanksummit.org>
7. Тимошенко В.Н. Шанхайская организация сотрудничества: восток против запада? // Ученые заметки ТОГУ. — 2017. — Т. 8. — № 1(2). — С. 38–44. (Электронное научное издание)
8. Кулинцев Ю.В. Расширение состава шос и мотивы новых участников. Проблемы и перспективы реализации инициативы «Экономический пояс Шелкового пути» в контексте ШОС / Отв. ред. сост. В.А. Матвеев. — М.: ИДВ АН, 2017. — С. 97.
9. Якубов И. Индия и Центральная Азия: тернистый путь сотрудничества. — URL: <https://cabar.asia/ru/indiya-i-tsentrlnaya-aziya-ternistyj-put-sotrudnichestva> 06.02.2020